

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Lietuviški intakai į Urugvajaus meną

2014-06-03

ŽURNALAS: KULTŪROS BARAI

TEMA: Menas

AUTORIUS: Zita Dargužytė

DATA: 2014-06

Urugvajaus menas už Pietų Amerikos ribų mažai kam žinomas. Ši šalis ir į naujienu skiltis retai kada patenka. Galbūt dėl blankokų demografinių ir finansinių rodiklių: šalies gyventojų skaičius (3,52 mln.) prilygsta kaimyninių valstybių didmiesčiams, o laikus, kai ji buvo vadinama Pietų Amerikos Šveicarija, šiandien primena tik gausybė puošnių *art deco* stiliaus pastatų. Be to, tai viena saugiausių ir stabiliausių regiono valstybių, todėl ir vietinei žiniasklaidai tenka nemenkai paplušėti, kad iššniukštintų kokią sensaciją. Vis dėlto žinia apie Urugvajaus sprendimą legalizuoti marihuanos pardavimą ir vartojimą akimirksniu nuvilnijo per viso pasaulio žiniasklaidą.

Daug ką nustebino *The Economist* sprendimas šiai kukliai, pro akis lengvai praspūstančiai valstybei suteikti 2013 metų šalies titulą. Neįtikėtina, kad neoliberalizmo šauklys taip palankiai atsilieptų apie šalį, valdomą „vargingiausio pasaulyje prezidento“ José Mujicos, kurio manymu, „vargšas yra ne tas, kuris mažai turi, o tas, kuriam reikia vis daugiau ir daugiau“. Tačiau įtakingasis leidinys pripažįsta: toliaregiškos, drąsios socialinės ir ekonominės Urugvajaus reformos – įkvepiantis pavyzdys visam pasauliui. Ši šalis ir anksčiau gebėdavo sužavėti elegantiškais improvizacijomis meno, žmogaus teisių ar sporto tema. Kaip žinome, 1930 m. Urugvajus surengė ir laimėjo pirmąjį pasaulio futbolo čempionatą. Šalyje instituciškai pripažįstama trečioji lytis ir santuoka tarp tos pačios lyties asmenų. Tradicinis karnavalas, trunkantis beveik 40 dienų, yra ilgiausias pasaulyje. Per jį parodoma socialinių normų ir hierarchijų išvirkščioji pusė: gatvės teatrai išjuokia žmogiškąsias ydas ir patį elitą, o elitas mielai įsitraukia į triukšmingas (ir nelabai drovias) eitynes.

Spontaniška kūrybinė energija, savitas braižas, drąsa aukštyn kojomis apversti įprastas sampratas – dažni urugvajietiško meno bruožai, kuriuos bene ryškiausiai įkūnijo Joaquínas Torresas García paveiksle „Apversta Amerika“ (*América invertida*, 1943). Lakoniški apverstos Pietų Amerikos kontūrai su ašigaliu viršuje ragino atmesti išsivysčiusių šalių diktatą, o kryželiu pažymėtas Urugvajus simbolizavo meninio atsinaujinimo šaltinį. Konstruktyviojo universalizmo manifeste (*Universalismo constructivo*, Buenos Airės, 1944) Torresas García kvietė atsikratyti Senojo pasaulio įtakų, atsinaujinti, atrasti save, visas jėgas ir viltis dedant į naujos kultūros kūrimą.

Nors XIX a. dauguma Urugvajaus indėnų buvo išžudyti, dailininkas įkvėpimo sėmėsi būtent iš vietinių tradicijų, egzistavusių Pietų Amerikoje iki kolonizacijos laikų. Tad naujosios toresiškos-garsijietiškos meno srovės braižas atpažįstamas iš metafizinio turinio, universalių simbolių ir griežtų geometrinių formų.

Tarp jaunųjų dailininkų, kurie dirbo *Taller Torres García* (TTG) studijoje, buvo Zoma Baitleris (1908–1994) iš Šančių ir Zusmanas Gurvičius (vėliau – José Gurvich, 1927–1974) iš Jiezo.¹⁰ Nors juos vienijo ilgametė praktika *maestro* studijoje, litvakiška kilmė ir migracinės patirtys, vis dėlto jų kūrybinės trajektorijos buvo gana skirtingos. Baitleris į Montevidėją atvyko 1927 m. po dailės studijų Kaune pas Povilą Kaufmaną (Kaupą). Peizažus ir miesto gyvenimą tapė impresionistiniu, pereinančiu į ekspresionizmą, stiliumi. Tuo jo darbai artimesni Kauno nei TTG mokyklos braižui. Šis „urugvajietis, gimęs Europoje“ (anot Baitlerio biografijos pavadinimo), kurį laiką gyveno Pietų Afrikoje, dirbo diplomatinėje tarnyboje Izraelyje.

O José Gurvichius, būdamas jaunas, imlus TTG mokinys, meninei saviraiškai pasirinko kruopščiai sukonstruotą struktūrą, grynas spalvas, taupius simbolius. Reikšmingų kūrybinių permainų įnešė gyvenimas Ramot Menašo kibuce ir kelionės po Europą. Atsirado folklorinių ir fantastinių elementų. Dailininkas ėmė laužyti kietą geometrinių karkasą, kompozicijos tapo dinamiškesnės, ekspresyvesnės. Jis vis dažniau duodavo valią vaizduotei per spontanišką simbolių, figūrų ir formų samplaiką. Nutolęs nuo garsijietiško racionalumo, labiau pasiklovė intuityvia pajauta, leidžiančia priartėti prie begalybės.

Claudio Tamosiuno (1961) kūrybos ir apmąstymų pagrindinis tikslas irgi yra aprėpti begalybę. Jo nevaržo nei išraiškos priemonės (yra įsitikinęs, kad piešti galima vandenyje, laike, galvoje), nei kūrinio forma: „Argi kūdikis nėra meno kūrinys? O kitos gyvenimo apraiškos? Kodėl gi ne?“ Kūryba Tamosiunui – tai „sapnavimas atsibudus“. Jis stengiasi nekurti to, ką akys galėtų atpažinti, nors „siekis išlaisvinti žmonių mąstymą nuo bandymų išvelgti konkretumą, figūratyvumą, užbaigtumą yra varginantis mūšis“. Jo darbai įvairialypiai: spalvomis ir emocijomis paplūdusios drobės tarsi besvorės tvyro ore, o koliažai, tušu ar pastelėmis atlikti darbai stropiai pripildyti detalių. „Aš tapau savo ir kitų sielas“, – sako dailininkas. Galimybė dalytis jausmais ir paliesti vidines stebėtojo stygas Tamosiunui yra didžiausias kūrybos akstinas.

Abstrakciją ir figūratyvumą savitai derina prof. Eduardas Lapaitis (1931). Nuo vienuolikos metų jis padėjo tėvui darbuotis kalvėje, vėliau dirbo seifų gamykloje. Kartą visai atsitiktinai jį užkalbino vyrukas „su knygomis“, naujasis pažįstamas netrukus pakvietė į savo dėdės namus apžiūrėti skulptūrų. Jomis susižavėjęs, Eduardas suvokė, kad ir pats norėtų kurti. Kompozicijas konstravo iš gelžgalių, atlikusių gamykloje. Savamokslis be meninio išsilavinimo 1972 m. gavo Urugvajaus nacionalinę meno premiją, pelnę daugybę kitų svarių apdovanojimų. Ilgus metus dėstė studentams, buvo ir yra kviečiamas į vertinimo komisijas. 2010 m. šiam nacionalinės reikšmės skulptoriui buvo surengtas specialus pagerbimo vakaras. Sakydamas sveikinimo kalbą, Montevidėjo meras priminė, kad šis „intensyvios socialinės trajektorijos“ žmogus yra nenuilstantis lietuvių bendruomenės aktyvistas. Tautinį jo prierašumą liudija ir išpūdingo aukščio skulptūra Lietuvos aikštėje prie Parlamento rūmų. Jis sukūrė gausybę darbų, įamžinusių Urugvajaus kultūrinius simbolius ir asmenybes, atiduodamas duoklę šaliai, kurioje susiformavo kaip kūrėjas ir kaip visuomenės narys.

Lapaičio manymu, vien palankių sąlygų nepakanka, „reikia didžiulių pastangų ir pasiaukojimo, kad ko nors pasiektum“. Negailėti pastangų, siekiant santarvės, ragina žymusis Taikos kryžius, kurį Lapaitis sulydė iš daugiau kaip 2000 metalo gabalėlių. Popiežiaus Jono Pauliaus II palaimintas kryžius stovi priešais Susitaikymo koplyčią, įkurtą kaip atleidimo ir susitaikymo vieta nukentėjusiems nuo diktatūrinio valdymo 1973–1985 m.

Beatriz Carballo Skripkiunas (1955) – neišsenkamos energijos ir kūrybingumo tekstilininkė, dalyvaujanti parodose nuo Meksikos iki Lenkijos. 2013 m. spalį parodoje *Miniarttextil* (Italija), kur pristatyta 430 kūrinių iš viso pasaulio, jos „Erotinė svaja“ (*Ensueño erotico*) apdovanota *Il Premio Ratti* prizų. Montevidėjuje Skripkiunas įkūrė senųjų gobelenų ir tekstilės kolekcionavimo ir restauravimo studiją (TRAMA), tekstilės meno draugiją (*ArteU*), veda kūrybingumo ir meno terapijos užsiėmimus moksleiviams. 2013 m. lietuvių išeivių laikraščio *Draugas* kultūrinis priedas rašė: „Nedaug žinome apie ją – tiek, kad ji yra labai aktyvi parodų ir Montevideo aukštuomenės pasirodymų organizatorė.“ 2009 ir 2012 m. Beatriz inicijavo ir kuravo parodų ciklą „Tarp uostų“, kuriame buvo eksponuojami vienuolikos lietuvių kilmės menininkų darbai. Pirmoji paroda, surengta Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio proga, keliavo po įvairius šalies miestus, antroji veikė Urugvajaus užsienio reikalų ministerijoje. Per jų atidarymus Montevidėjo jaunimo šokių ansambliai pristatė lietuvių tautinius šokius. Šis kaskart vis augantis ciklas yra svarbus ne tik tuo, kad sėkmingai garsina Lietuvos vardą nuo San Javiero (rusų imigrantų kolonijos prie Argentinos sienos) iki aukščiausių diplomatinių šalies institucijų. Anot Beatriz, tokie susitikimai suteikia galimybę bendrauti ir reikštis tiems menininkams, kurie savo kūrybiuose derina „nuo Baltijos krantų atsineštą dvasingumą ir jautrumą su pasaulėžiūra ir technika, įgytomis ant Río de la Plata pakrančių“.

Parodų ciklo pavadinimas taikliai atspindi jauseną, gerai pažįstamą ne tik lietuvių kilmės menininkams, bet ir apskritai daugumai išeivių. Jis apibūdina amžiną įstrigimą nežinomuose vandenyse, plūduriavimą tarp dviejų uostų, kai gimtasis jau likęs užnugary, o prie naujojo niekaip nepriartėjama. Tokiems lietuvių kilmės urugvajiečiams kaip Silvana Caetano Matulis kūryba tampa savirefleksijos ir sąlyčio su praeitimi priemone. Kurdama koliažus iš nuotraukų ir laiškų, gautų iš Lietuvos, atsitiktines praeities nuotrupas ji paverčia intriguojančiu pasakojimu. Šeimos istorija, aprėpianti kartų kartas ir keletą žemynų, ne tik užpildo atminties spragas, bet ir skatina apmąstyti savo tapatybę, žvelgiant iš tolimesnės laiko ir geografinės perspektyvos.

Vakarų šalių arogancija ir išankstinis neigiamas nusiteikimas Lotynų Amerikos meno atžvilgiu tebejaučiami ir šiandien, nes galerijose ir muziejuose jis pristatomas gana retai. Tačiau internetas ir kitos masinės komunikacijos priemonės, apsieinančios be šališkų tarpininkų, tokių kaip meno žinovai ir mecenatai, vis dažniau tampa arena, kurioje meno kūriniai pristatomi plačiausiai auditorijai. Žinoma, suskaitmeninta estetinė patirtis yra apgailėtina sterilizuota, tačiau vis tiek užsimezga kokybiškai naujas dialogas. Ši naujovė teikia vilties, kad ilgainiui ir Urugvajaus vardas bus siejamas ne su miglotais marihuanos plantacijų įvaizdžiais, bet su kūrybinės energijos proveržiais, o išeivių iš Lietuvos įnašas čia yra ištis svarus.

¹⁰¹ Pirmieji lietuviai Urugvajuje įsikūrė po Pirmojo pasaulinio karo. Oficialiais duomenimis, 1923–1934 m. iš Lietuvos į Urugvajų atvyko 4299 žmonės. Nemažai lietuvių į Urugvajų atsikėlė iš Argentinos ir Brazilijos. Imigrantai dirbo fabrikuose, skerdyklose, vertėsi amatais, smulkia prekyba. Beveik visi įsikūrė Montevidėjo Villa del Cerro priemiestyje, čia plėtojo lietuvišką veiklą. Po Antrojo pasaulinio karo į Urugvajų iš Europos karo pabėgėlių stovyklų atvyko dar kelios dešimtys lietuvių. 1950 m. įkurta Urugvajaus LB (1973 m. jos funkcijas perėmė Urugvajaus lietuvių kultūros draugija, ULKD). XX a. 6-ajame dešimtmetyje Urugvajus buvo tapęs sovietinės propagandos Pietų Amerikoje centru. Jos paveikti ir dėl sunkių gyvenimo sąlygų 1959 m. iš Urugvajaus repatrijavo apie 100 lietuvių (kelios dešimtys šeimų). 1979 m. Montevidėjo uoste lietuviai paminėjo atvykimo į Urugvajų 50 metų sukaktį. 1983 m. surengta Urugvajaus lietuvių tapybos paroda, 1987 m. paminėta Lietuvos krikšto 600 metų sukaktis. XXI a. pradžioje Urugvajuje gyveno apie 10 000 lietuvių ir lietuvių kilmės žmonių, lietuviškoje veikloje aktyviai dalyvauja apie 200, veikia ULKD, Urugvajaus lietuvių jaunimo sąjunga, lituanistinė mokykla *Gabija* (nuo 2001; 2007 m. buvo 26 mokiniai), merginų tautinių šokių grupė *Giedra* (įkurta 1994), vaikų – *Rintukai*, jaunimo – *Ažuolynas* (nuo 1968 m., su pertraukomis). Visuotinė lietuvių enciklopedija, t. XXIV, p. 425.